

TÜRK DEMOKRASİSİ KÜRESEL YELPAZENİN NERESİNDE?

Yrd. Doç. Dr. Sefa ŞİMŞEK*

Giriş

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, dünyada ve Türkiye’de, demokrasi ile ilgili pek çok yeni kavramsal / düşünsel açılımlar ve aynı zamanda somut gelişmeler oldu.

Bunların başında, Huntington’ın “Üçüncü Dalga” adını verdiği, demokrasinin daha önce görülmedik bir hızda tüm dünyaya yayılması gelmektedir. Yetmişli ve seksenli yıllarda, önce Yunanistan, Portekiz ve İspanya gibi Avrupa’nın askerî rejimlerle yönetilen ülkelerine; ardından da Uzak Doğu, Afrika, Latin Amerika ve eski Sosyalist Blok ülkelerine demokrasi dalgası hızla yayıldı.

İkinci olarak, Hegel’den esinlenerek Fukuyama’nın ileri sürdüğü, liberal demokrasinin, başta sosyalizm olmak üzere tüm rakiplerine karşı kesin ve nihai bir zafer kazandığı şeklindeki tez geniş kabul görmüş ve demokrasinin geleceği konusunda aşırı bir iyimserliğe yol açmıştır. Ken Jowitt gibi bazı düşünürler ise, tam tersine, “*yeni bir ideolojinin -büyük ulusları peşinden sürükleme gücü, Katolikliğin, liberal demokrasinin, faşizmin ya da Leninizmin gücüne benzer bir ideoloji- doğuşunu öngörmektedir.*”¹

Üçüncüsü, Avrupa Parlamentosu, ABD Kongresi, Birleşmiş Milletler, UNESCO gibi birçok kuruluş; hemen hemen her yıl düzenli olarak dünyanın çeşitli bölgeleri ve ülkeleri hakkında, demokrasi, insan hakları, terör ve şiddet gibi konularda raporlar hazırlayarak, hem stratejik öngörülerde bulunmaya çalışmakta; hem de bu yolla, bir tür “hakem” ve “referans grubu” rolü oynamaktadırlar.

Dördüncüsü, demokrasiyle ilgili söylemler ve tartışmalar; siyasetçiler, akademisyenler, aydınlar ve gazeteciler gibi seçkin grupların ve dar çevrelerin dışına taşarak tüm toplumsal kesimlere yayılan yükselen bir değer haline geldi. Bu şekilde popüler bilince ve söyleme yerleşen demokrasi, adeta kutsallaştırılarak her derde deva olarak görülmeye başlandı.

---

* Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ M. F. Plattner, “Demokrasi Anı”, Der: L. Diamond ve M. F. Plattner, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Yetkin Yayınevi, Ankara 1995, s. 60.

Beşincisi ise, demokrasinin ne olduğuna, kavramsal çerçevesine, işleyişine, yararlarına ve sorunlarına ilişkin olarak yapılan tartışmalar ve çözümlenmeler, giderek bilimsel ölçülerden uzaklaşarak birer sağduyu çözümlemesi (common-sense analysis) haline gelmeye başladılar. Sağduyu çözümlemelerinin en önemli ortak özelliği; günlük hayatta insanların çoğunluğu tarafından kuşku duyulmadan kabul edilen klişeleşmiş ve sloganlaşmış doğrular olmalarıdır. Bu nedenle, kolektif bilince yerleşen sağduyu çözümlemelerini sonradan kırmak ve onların yerine bilimsel çözümlenmeleri yerleştirmek çok güç olmaktadır.

Bu makalenin amacı, dünyada ve Türkiye’de demokrasinin kavramsal çerçevesi, karakteristik özellikleri ve uygulanış biçimleri hakkında ortaya çıkan belirgin sağduyu çözümlemelerini, olabildiğince bilimsel bir süzgeçten geçirerek sorgulamaktır. Demokrasinin teorik boyutları ve özellikle Türkiye’deki algılanış ve uygulama biçimlerine ilişkin olarak gözlemlenen en yaygın sağduyu çözümlenmeleri ve klişeleşmiş doğrular, birçok benzer noktayı ortalayan ve çaprazlamasına kesen sorulara dönüştürülerek sunulacak ve bunlara cevap aranacaktır. Bununla birlikte, bu makalenin, demokrasiyle ilgili tüm sorunları çözmek gibi bir iddiasının bulunmadığı ve yalnızca tespit edilen bazı noktaları sorgulamayı amaçladığı unutulmamalıdır.

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA DEMOKRASİNİN ANLAMI VE SINIRLARI

Soru 1: Günümüz koşullarında demokrasi kavramını nasıl tanımlayabiliriz?

Bugüne kadar demokrasinin en geniş kapsamlı tanımını, Abraham Lincoln yapmıştır: *“Halkın halk tarafından halk için yönetimi.”* Bu tanım, bugüne kadar kavramsal düzeyde aşılamamış ve daha çok uzun bir süre de aşılabilecek gibi gözüküyor. Ne var ki, Abraham Lincoln, yalnızca aşılması zor bir tanım yapmamış; aynı zamanda ulaşılması da zor (hatta imkansız) bir tanım yapmıştır. Zira bu tanıma göre halk, kendi çıkarlarına en uygun biçimde kendi kendini yönetecektir. Halk burada, hem demokrasinin öznesi; hem de nesnesi konumundadır. Yönetenlerle yönetilenler arasında bir ayrışma ya da işbölümü söz konusu değildir. Halkın kendi çıkarlarının neler olduğunu bildiği varsayımı da, bu tanımın diğer bir dayanak noktasını oluşturuyor. Ancak, tüm demokrasi tarihi boyunca –bu tarih ister Magna Carta ile başlatılıp 800 yıl, ister Fransız devrimi ile başlatılıp 200 yıl olarak kabul edilsin—, bu tanımın tam anlamıyla uygulanabildiği görülmemiştir.

Daha ilk bakışta, bu tanımın uygulanmasını güçleştiren noktalar hemen göze çarpar. Bir kere, belki çok küçük topluluklarda, halkın siyasal kararlara bizzat katılarak eski Atina’da ve bazı İsviçre kantonlarında olduğu

gibi kendi kendini yönetmesi bir ölçüde mümkün olabilir; ama, milyonlarca insanın yaşadığı toplumlarda bu imkansızlaşır. Bu durumda halkın yapabileceği, kendi yöneticilerini seçmek ve onların performanslarını denetlemeye çalışmakla sınırlı kalır. Diğer bir sorun ise, halkın çıkarları, her zaman homojen, üzerinde uzlaşmış ve belirgin olmayabilir; halkın çeşitli kesimlerinin çıkarları birbirleriyle uyuşmayabilir.

Uygulamada ortaya çıkan sorunları gören klasik elit kuramcıları Mosca, Michels ve Pareto; demokrasinin, hayata geçirilmesi imkansız bir yönetim şekli olduğunu belirtmişlerdir². Onlara göre bunun nedeni, küçük bir azınlığın, örgütlerde, siyasî partilerde ve ülke yönetiminde iktidarı ele geçirmesi ve geniş halk kitlelerinin siyasete karşı ilgisiz ve pasif kalmalarıdır³. C. Wright Mills, çok daha somut bir örnek vererek, Amerika'yı beş yüz civarında kentsoylu, benzer üniversitelerden mezun, benzer kulüplere üye, Beyaz, Anglo-Sakson, Protestan (WASP) bir seçkinler grubunun yönettiğini ve bu grubun askerî, bürokratik ve ticarî kuruluşlar arasında güçlü bir bağ oluşturduğunu belirtmiştir⁴. Bundan yarım yüzyıl kadar önce, Arnold Toynbee de, benzer bir yaklaşımda bulunmuştur: *"Tüm toplumsal yaratıcılık etkinlikleri, ya tek tek yaratıcı bireylerin, ya da olsa yaratıcı azınlıkların eseridir; her yeni gelişmede toplumun büyük çoğunluğu geide kalır."*⁵

Schumpeter'den başlayarak yeni elit kuramcıları; Lincoln'un demokrasi tanımını, ideal demokrasi olarak saklı tutmak kaydıyla işleyen bir demokrasinin tanımını yapmaya çalıştılar. Schumpeter, demokrasiyi, *"halk tarafından onaylanan yönetim"* olarak tanımlamıştır. Sartori'ye göre demokrasi, sürdürülmesi son derece zor, fakat buna karşılık dejenere olması çok kolay olan bir rejimdir. Bu nedenle, üstün nitelikli ve erdemli liderlerin / seçkinlerin varlığı, demokrasinin en önemli güvencelerinden biridir. Lasswell, halk karşısında sorumluluğu sağlandığı sürece küçük bir seçkin grubun yönetimde olmasının, demokrasiye engel olmayacağını belirtmiştir. Bugüne kadar hiçbir toplumun, halk ya da çoğunluk tarafından yönetilmediğini vurgulayan Raymond Aron da, Batı demokrasilerinde bile yönetimin oligarşik olduğunu belirtmiştir⁶.

Bugün çağdaş demokrasinin en gerçekçi ve kapsamlı tanımı, Robert Dahl'ın 'poliarçhi' kavramında ifadesini bulmaktadır. Poliarçhi, çok erkliklik anlamına gelir. Buna göre; yöneticiler, tek ve homojen bir elit grubundan

---

² M. Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 8. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996, s.117-118.

³ S. M. Lipset, *Siyasal İnsan*, Teori Yayınları, Ankara 1986, s.10.

⁴ Bkz. R. K. Merton vd., *Introduction to Sociology*, Harcourt Brace Jovanovich, New York 1983.

⁵ E. James, *Education and Leadership*, George G. Harrap and Co. LTD, London, s. 13.

⁶ M. Kapani., *a.g.e.*, s. 120-123.

oluşmaz. İktidara gelmek için birbirleriyle yarışan ve siyasal kararları etkileyecek farklı elit grupları mevcuttur. Bu gruplar, kendi çıkarlarını savunurken her zaman birlik içinde olamaz. Belli yönlerden güçlü durumdaki bir grup, başka yönlerden zayıf olabilir. Dolayısıyla hiçbir grubun, diğerleri üzerinde mutlak ve kalıcı bir denetimi söz konusu değildir⁷.

Soru 2: Demokrasinin ya da poliarsinin asgarî koşulları ve öğeleri nelerdir?

Robert Dahl'a göre, asgarî nitelikli bir poliarsinin olabilmesi için şu koşulların sağlanması gerekir.

1. Örgüt kurma ve bunlara katılma özgürlüğü;
2. İfade özgürlüğü;
3. Oy verme hakkı;
4. Kamu görevlerine getirilebilme hakkı;
5. Siyasal liderlerin seçmen tercihini kazanmak için yarışabilme hakkı;
6. Değişik haber alma kaynaklarının varlığı;
7. Serbest ve düzenli aralıklarla yapılan adil seçimler;
8. Hükümet politikalarını oylara ve diğer tercih belirtilerine dayandırmak için gerekli kurumların bulunması⁸.

Schmitter ve Karl⁹ ise, modern demokrasinin unsurlarını şu şekilde sıralamaktadır: Yönetenler ve yönetilenler, kamusal alan, yurttaşlar, yarışma, seçimler, çoğunluk yönetimi, işbirliği / uzlaşma ve seçilmiş temsilciler.

Soru 3: En yaygın demokrasi türleri nelerdir?

Bugün dünyada liberal demokrasi; çok popüler olduğu için, diğer demokrasi türlerini gölgede bırakarak, demokrasi denildiğinde ilk ve neredeyse tek akla gelen kavram halini almıştır. Oysa, liberal demokrasinin bugünlere gelmesinde, gerek alternatif olarak, gerek referans noktası olarak büyük katkıları bulunan başka demokrasiler de vardır.

C.B. Macpherson, üç tür demokrasiden bahsetmektedir. Bunlar, liberal demokrasi, sosyalist demokrasi ve Üçüncü Dünya ülkelerinde görülen tek-parti demokrasisidir. Uygulamada ve yöntemlerde görülen farklılıkların ötesinde, üçünün de nihai amacı aynıdır:

---

⁷ Bkz. R. K. Merton v.d., *a.g.e.*

⁸ Bkz. A. Lijphart vd., *Çağdaş Demokrasiler*, Yetkin Yayınevi, Ankara 1990.

⁹ Bkz. P. C. Schmitter-T. L. Karl, "What Democracy Is and Is Not?", *Journal of Democracy*, Vol. 2, No. 3, 1991.

Her durumda amaç, insanî kapasitelerin özgürce gelişmesinin koşullarını sağlamak ve bunu, toplumun tüm üyeleri için eşit biçimde yapmaktır¹⁰.

Macpherson'a göre; bugün pazar ekonomisi olarak yaşanan iktisadî liberalizm ile çoğulcu demokrasi olarak bilinen siyasî liberalizmin birlikte görülmeleri bir zorunluluk değildir. Zaten iktisadî liberalizm, 17. yüzyılda ortaya çıkmış; daha sonra 19. yüzyılda oy kullanma hakkının genelleştirilmesiyle siyasî liberalizm oluşmaya başlamıştır. Oy kullanma hakkının, yoksul kesimleri ve kadınları da kapsayacak biçimde yaygınlaştırılması, devletin yapısını da değiştirerek laissez-faire'ci devletin yerine; sosyal devletin ve refah devletin geçmesini sağlamıştır¹¹.

Sosyalist demokrasiler, proletaryanın egemenliğine, ortak mülkiyete ve komünist partinin önderliğine dayalı bir yönetim şeklidir.

Üçüncü Dünya ülkelerindeki halkçı ideolojiye dayalı tek-parti demokrasileri ise, bizim Cumhuriyet dönemindekine benzer 'sınıfsız ve kaynaşmış bir toplum' tasavvuru içindedir.

Hem sosyalist demokrasiler, hem de halkçı tek-parti demokrasileri; toplumda eşitliği sağlayamayacağı ve sömürüyü önleyemeyeceği gerekçesiyle, liberal demokrasiyi kesin olarak reddederler¹².

David Held de, Macpherson gibi üç tür demokrasiden bahsediyor. Bunlar:

1. Doğrudan katılımcı demokrasi: Orijinal demokrasi, Atina demokrasisi;
2. Liberal ya da temsili demokrasi;
3. Özellikle sosyalist ülkelerde görülen tek-parti demokrasisi.

Held'e göre, Atina demokrasisinde, yöneticiler ve yurttaşlar arasında bir ayırım yoktur; eşitlik, özgürlük, hukuka ve adalete saygı ön plandadır; devlet-toplum ayrımı yoktur; kamusal alanla özel alan iç içe geçmiştir; erdemli yurttaşlık, cumhuriyetçi kent devletine adanma ve özel hayatın kamusal işlere tabi olması temel bir ilkedir¹³.

David Held'in liberal demokrasiyle ilgili görüşleri, Macpherson'inkine çok benzemektedir. Ona göre, liberalizm (iktisadî liberalizm) ile demokrasinin (çoğulcu demokrasi / temsili demokrasi) birliktelikleri şöyle

---

¹⁰ C. B. Macpherson, *Demokrasinin Gerçek Dünyası*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1984, s. 74.

¹¹ C. B. Macpherson, *a. g. e.*, s. 68-73.

¹² C. B. Macpherson, *a. g. e.*, s. XI.

¹³ D. Held, *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Polity Press, London 1995, s. 56.

dursun; ne kadar uyumlu oldukları bile tartışmaya açıktır. Ayrıca, tek bir liberal demokrasi biçimi de yoktur¹⁴.

Sosyalist demokrasi konusunda da, Macpherson'la benzer görüşleri paylaşan Held, özellikle komüniter örgütlenme biçimi (Sovyetler) ve aşağıdan yukarı doğru belirlenen delagasyon sistemi üzerinde durmaktadır. Held'e göre; komünlerin sembolik ve göstermelik bir konumun ötesine geçmeleri, ancak Gorbaçov zamanında,, o da kısmen, mümkün olmuştur¹⁵.

Soru 4: En yaygın olarak uygulanan liberal demokrasi modelleri hangileridir?

Lijphart, liberal demokrasiyi, çoğunlukçu (Westminister modeli) ve oydaşmacı demokrasi olmak üzere ikiye ayırır. Çoğunlukçu demokrasi, türdeş (homojen) toplumlara; oydaşmacı demokrasi ise, çoğulcu (heterojen) toplumlara daha uygun düşer¹⁶. Bu iki modelin arasında ise, karma bir sistem olan Amerikan demokrasisi yer alır.

Lijphart, bu üç modelin özelliklerini şöyle özetler:

A- Westminister modeli

1. Yönetim gücünün toplanması: Tek-parti ve dar çoğunluk kabine-leri
2. İktidarın birleşmesi ve kabine üstünlüğü
3. Asimetrik iki-meclislilik
4. İki-partili sistem
5. Tek-boyutlu parti sistemi
6. Çoğunlukçu parti sistemi
7. Tekçi ve merkezîyetçi parti sistemi
8. Yazılı olmayan anayasa ve meclis egemenliği
9. Münhasıran temsilî demokrasi

A- Oydaşmacı Demokrasi Modeli

1. Yürütme gücünün paylaşılması: Büyük koalisyonlar
2. Resmî ve gayriresmî kuvvetler ayrılığı
3. Dengeli iki-meclislilik ve azınlık temsili
4. Çok-partili sistem
5. Çok-boyutlu parti sistemi
6. Nispî temsil

---

¹⁴ D. Held, *a. g. e.*, s. 3-4.

¹⁵ D. Held, *a. g. e.*, s. 14.

¹⁶ A. Lijphart vd., *a. g. e.*, s. 13.

7. Yerel ve yerel olmayan federalizm
8. Yazılı anayasa ve azınlık vetosu

A- Amerikan Demokrasi Modeli

1. Yürütme gücünün toplanması
2. Kuvvetler ayrılığı
3. Dengeli iki-meclislilik
4. İki-parti sistemi
5. Benzer programlı heterojen siyasî partiler
6. Çoğunlukçu seçim sistemi
7. Federalizm
8. Yazılı anayasa ve azınlık vetosu.¹⁷

Lijphart'ın bu çalışması yayınlandıktan sonra gelen tepkiler, iki grupta toplanabilir. Bir grup; çoğunlukçu modeli savunarak, bu modelin iki-parti sistemini doğurduğunu ve bu sistemde, hükûmetin istikrarının ve karar verme kapasitesinin artacağını ileri sürdüler. Buna karşılık, oydaşmacı model ve çok partili sistemi; kısa ömürlü hükûmetlere yol açacağı, hükûmet boşluklarının uzun süre doldurulamayacağı ve etnik bölünmelerin meclise taşınacağı gibi gerekçelerle eleştirdiler. Diğer gruptakiler ise; çoğunluk sisteminde azınlıkların temsil edilemediğini, ortaya çıkan çoğunlukların, katı ve rijid olduğunu savunarak bu sistemi reddettiler. Oydaşmacı modelin ve nispi temsil sisteminin ise, daha adil ve daha doğru sonuçlar ortaya çıkardığını, uzlaşmaya, uyuşmaya daha yatkın ve çoğunluk sistemine göre daha temsil edici olduğunu savunarak desteklediler¹⁸.

Soru 5: Demokrasinin iç çelişkileri ve sınırları nelerdir?

Larry Diamond, demokrasiyle ilgili olarak, özellikle az gelişmiş ülkelerde sorun yaratabilecek üç önemli paradoks tespit etmiştir. Bunlar, çatışma-uzlaşma, temsil edicilik-yönetilebilirlik ve rıza-etkinlik paradokslarıdır¹⁹.

Bir rejimin demokrasi sayılabilmesi için, farklılıkların ve çatışmaların olabilmesi gerekir. Ancak bunun, ılımlı ölçülerde, bir centilmenlik havası

---

¹⁷ A. Lijphart vd., *a. g. e.* s. 30-35.

¹⁸ G. Lardeyret, "Orantılı Temsile İlişkin Sorun", *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, s. 200; Q. L. Quade, "Orantılı Temsil ve Demokratik Devlet Yönetimi", *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, s. 207-8.

¹⁹ Bkz. L. Diamond, "Three Paradoxes of Democracy", *Journal of Democracy*, Vol. 3, No. 1.

içinde gerçekleşmesi ve sonunda uzlaşmaya dönüşmesi gerekir. Oyunun kurallarını tanımayan aşırı çatışmalar, sistemin çökmesine neden olabilir²⁰.

Demokrasi, doğası gereği bir ölçüde sorgulanmaya ve eleştiriye açık bir rejimdir. Bu nedenle muhalefet, demokratik bir sistemin ayrılmaz bir parçasıdır. Fakat muhalefetin ve farklı görüşlerin de, belli bir sınırı olması gerekir. Aksi takdirde, üzerinde uzlaşılan hiçbir kural kalmayacak ve sistem tamamen çökecektir²¹.

İkincisi; demokrasilerde, farklı ilgilere ve çıkarlara sahip grupların, meclislerde ve yönetimlerde temsil edilmesi çok önemlidir. Ancak, bu temsil edicilik, belli bir iktidar toplanmasıyla ele alınmak durumundadır. Bazı durumlarda iktidar için yarışan liderler ve partiler, o kadar eşit oranlarda oy alırlar ki, hiçbiri tek başına iktidar olamaz. Hatta bazen, koalisyon oluşturmak bile mümkün olmayabilir. Erken seçimler yapılsa bile, büyük olasılıkla yine benzer aritmetik tablolar ortaya çıkacaktır. Bu nedenle, belli bir iktidar toplanması (yönetilebilirlik) sağlanması amacıyla, birçok ülkede nispî temsil sistemi; barajlar ve çift turlu seçim uygulamalarıyla ılımlı hale getirilerek, çoğunlukçu sisteme doğru yaklaştırılır. Ama bu çelişki, en azından potansiyel olarak hep vardır.

Üçüncüsü; demokraside halk yönetimi esas alındığı için, yöneticilerin halkın rızasını alması gerekir. Ancak, halkın rızasını almış her hükûmet, etkili bir şekilde sorunları çözemeyebilir. Halk tarafından onaylansa bile, bir hükûmetin meşruluğunu koruyabilmesi, acil ve önemli sorunları çözebilmesine bağlıdır. Larry Diamond, bu kavramlar arasında zincirleme bir bağ kurar: *“Rıza meşruluğu gerektirir. Meşruluk etkili performansı gerektirir. Fakat seçilmiş liderler, ne kadar akılcı ve gerekli olurlarsa olsunlar, popüler olmayan politikaları hayata geçirmekte daima isteksiz davranırlar.”*²²

Bunlardan başka; bir ülkede istikrarlı bir demokrasinin olabilmesi için, eğitim düzeyi, kentleşme oranı, sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ve siyasal kültür düzeyi yüksek bir toplumun var olması gerekir. Örneğin, hoşgörü ve uzlaşma kültürünün yeterince gelişmediği yoksul, gelir dağılımının eşitsiz, eğitim düzeyinin düşük olduğu ülkelerde, demokrasiyi yerleştirmek ve sürdürmek gerçekten çok güçtür.

---

²⁰ S. M. Lipset vd., *a.g.e.*, s.1-4; E. Kalaycıoğlu, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, Der: E. Özbudun vd., *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 50-51.

²¹ M. Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, Varlık Yayınları, İstanbul 1975, s. 105.

²² Bkz. L. Diamond, *a.g.e.*

Demokratik ülkelerin ortak özellikleri şunlardır: Yüksek refah düzeyi, yüksek ekonomik gelişme düzeyi ile birlikte yüksek sanayileşme ve kentleşme oranı ve gelişmiş bir siyasal kültür²³.

Bununla birlikte, bu unsurlar arasında çapraz bağlar vardır. Bir özellik, tek başına demokrasinin yerleşmesi için yeterli olmayabilir. Örneğin, Fransa ve Almanya'nın eğitim düzeyleri çok yüksek olduğu halde; bu ülkelerin demokrasileri, önemli sıkıntılar ve kesintiler yaşamıştır. Benzer bir şekilde, Güney Kore, yakın zamanlarda büyük ekonomik gelişme kaydettiği halde; yeterince güçlü ve istikrarlı bir demokrasi kuramamıştır.

Demokrasinin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi için, siyasal kültürle siyasal yapının uyumlu olması gerekir. Gabriel Almond ve Sidney Verba, ABD ve İngiltere'de, siyasal kültürle siyasal yapının uyumlu olduğu halde; Almanya, İtalya ve Meksika'da bunların birbiriyle uyumsuz olduklarını gözlemlemiştir²⁴.

Son olarak, gelişmiş ve istikrarlı bir demokrasinin varolabilmesi için, işleyen hukuksal ve bürokratik kurumların bulunması ve toplumun bu kurumlara güven duyması gerekir.

Soru 6: Demokrasilerde azınlıkların ve farklılıkların temsili nasıl sağlanabilir?

Fransız Devriminden bu yana, "millî egemenlik" ve "halk egemenliği" gibi kavramlar epey sorgulanmış ve bugün geçerliliklerini önemli ölçüde yitirmişlerdir. Sonuçta, millî irade veya halk iradesi, toplumun çoğunluğu tarafından seçilen / onaylanan temsilcilerin iradesine indirgenmiş durumdadır. Seçim sistemine ve seçimlere katılma oranlarına bağlı olarak bu çoğunluk, kimi zaman toplumun küçük bir bölümünden de oluşabilir.

Niteliği ne olursa olsun; herhangi bir önlem alınmadığı takdirde, bu çoğunluğun iradesi, azınlığın da iradesini kapsar. Ancak, günümüzün ileri demokrasilerinde, azınlıkların hakları ve siyaset sürecine katılmaları, çeşitli yollarla güvence altına alınmaya çalışılmaktadır. Zira demokraside, çoğunluk yönetimi kadar; azınlıkların haklarının korunması ve temsili de önemlidir. Larry Diamond'a göre, demokratik bir çerçeve içinde, siyasal olarak etniklik durumunun düzenlenmesini sağlayan dört temel mekanizma vardır: Federalizm, iktidar ve kaynakların dağılımının oranlı olması, azınlık hakları (ayrımcılığa karşı korunma ve kültürel bütünlüğün sağlanması) ve özellikle

---

²³ A. Lijphart vd., *a.g.e.*, s. 39-40.

²⁴ A. T. Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 118-123.

merkezde koalisyon düzenlemeleri yoluyla iktidarın rotasyona tabi tutulması veya paylaşılması²⁵.

Örneğin, İsviçre ve Belçika gibi farklılıkların toplumsal yapıyı karakterize edecek kadar belirgin olduğu toplumlarda; etnik grupların mecliste temsil edilme oranları, kontenjan olarak önceden belirlenmiş durumdadır. Yine bu ülkelerde ve ABD’nde, ulusal meclislerin yanında; yerel unsurların yansıtılmasına özen gösteren ikinci bir meclis daha bulunur.

Bir rejimin demokrasi sayılabilmesi ve o demokrasinin tam olabilmesi için, mutlaka azınlıkta kalanların haklarının korunması ve temsillerinin sağlanması gerekir. Eğer çoğunluk desteği, tek başına yeterli olsaydı; o zaman Hitler, Mussolini ve Humeyni yönetimlerini de, çoğunluk desteğine sahip oldukları için demokrasi olarak nitelendirmemiz gerekirdi²⁶.

Soru 7: Demokrasi her sorunu çözebilir mi?

Demokrasinin dünyada hızla yükselişe geçmesi, onun her derde deva, her soruna çözüm olabileceği yanılsamasını da beraberinde getirdi. Oysa demokrasi, gerçekleşmesi zor olduğu kadar; çeşitli beklentilerin tatminkâr düzeyde karşılanmasını kendi başına garanti edemeyen bir rejimdir.

“*Demokrasilerde çareler tükenmez*” sözünün aksine; demokrasilerde üretilen çareler, belki toplum tarafından meşru görülür ama, herkesi memnun edecek çareler üretmek de kolay değildir. Fakat günümüzdeki küresel demokrasi kasırgası; insanların, demokrasi sayesinde, bir toplumun tüm siyasal, sosyal, ekonomik, idarî ve kültürel sorunlarını çözebileceğine inanmalarına elverişli bir ortam yaratmaktadır.

Tüm bu beklentilere karşın; demokrasinin, ekonomik sorunları diğer yönetim biçimlerinden daha iyi çözeceğine dair hiçbir kesin bilimsel kanıt yoktur. Başka bir deyişle, ekonomik büyüme ve verimlilik bakımından, demokrasinin en başarılı rejim olduğu şeklinde bir zorunluluk yoktur. İkincisi, demokrasilerin, idarî bakımdan da en elverişli işleyen sistemler olduğu öne sürülemez. Üçüncüsü, demokrasilerin, yerini aldıkları otokrasilere göre daha düzenli, uzlaşmacı, istikrarlı ya da yönetilebilir oldukları tartışmaya açıktır. Son olarak, demokrasilerin, diğer yönetim biçimlerine göre daha açık toplumların oluşmasını sağladığı; ancak, daha açık ekonomilere yol açmadığı bilinmelidir.²⁷

---

²⁵ L. Diamond, “Demokrasinin Üç Paradoksu”, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, s. 138.

²⁶ L. Kolakowski, “Demokratik Bir Çağın Belirsizlikleri”, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, s. 391.

²⁷ Bkz. P. C. Schmitter-T. L. Karl, “What democracy Is and Is Not?”, *Journal of Democracy*, Vol. 2, No. 3, 1991.

Bu durumda, pek çok kimsenin aklına hemen Şu soru gelecektir: Madem demokrasi, bu kadar problemlili ve beklentilere karşılık vermekten uzak bir yonetim Şekli; o halde, ona karşı duyulan bunca hayranlığın ve arzunun sebebi nedir? Bu sorunun yanıtı, -kısmen de olsa- onun, açık toplum yaratma konusundaki ŐstŐnlŐğünde bulunabilir. Demokrasilerde, zamanla yeni gruplar, yeni sınıflar, yeni kimlikler siyasi topluma eklenilebilmekte ve karar alma sŐreçlerine katılabilmektedir. Zor da olsa insanlar; sınıf, statŐ, meslek, sosyal çevre ve mekan deđiŐtirebilmektedirler. İnsanlar, hak ve özgŐrlüklerini, diğer rejimlerde olduğundan daha rahat gerçekteŐtirebilmektedirler. Sorunun cevabının ŐbŐr kısmını ise, etik değerlerde aramak gerekir. Örneğin, orta ve Őst sınıflarda yer alan eğitimi ve kŐltŐrlŐ insanların bŐyŐk çoğunluğu, hemen her tŐrlŐ yonetim altında avantajlarını koruyabildikleri halde; alt sınıfların lehine gŐrdŐkleri demokrasiyi, biraz da hŐmanist gerekçelerle diğerlerine tercih ederler.

TŐRK DEMOKRASİSİ KŐRESEL YELPAZENİN NERESİNDE?

Buraya kadar olan kısımda, demokrasinin genel çerçevesi, temel kavramları ve kurumsal Őgeleri toparlanarak sunulmaya çalıŐıldı. Klasik demokrasi kuramında yer alan tezlerin, gŐnŐmŐzde nasıl deđiŐtiđi konusu Özellikle vurgulandı. DŐnyadaki çeşitli demokrasi biçimleri kısaca Őzetlendi. Demokrasinin belli baŐlı sorunları ve sınırları ele alındı. Bundan sonraki sorularda, TŐrk demokrasisinin bugŐnkŐ nitelikleri, gelişimi ve geleceği yukarıda sunulan çerçeve içerisinde sorgulanacaktır.

Soru 8: TŐrk demokrasisi nasıl sınıflandırılabilir?

Cumhuriyetin kuruluşunu, TŐrk demokrasisinin baŐlangıcı olarak kabul edersek; bu durumda, 1946'ya kadar yaşanan deneyimi, Macpherson'ın ŐçŐncŐ DŐnya Őlkeleriyle bađdaŐtırdıđı tek-parti demokrasileri kategorisine yerleŐtirebiliriz. Ancak, çok-partili sistemde de, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte ortaya çikan tek-parti ideolojisinin etkileri ve uzantıları ağırlıklı bir biçimde gŐrŐlmŐŐtŐr.

Kuvvetler birliği ilkesine dayanan 1924 Anayasasının yerini alan 1961 Anayasası, kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemiŐ; ancak, birbirini frenlemek için yaratılan meclisler ve kurumlar arasında, bŐyŐk bir gŐvensizlik ve uyumsuzluk ortaya çıkmış; bu da, siyasetçilerin, sistemi iŐletmesini gŐçleŐtirmiŐtir. Demokrat Parti'nin on yıllık gŐçlŐ iktidarına karşı, ordunun ve bŐrokrasinin duyarlılıkları gŐz ŐnŐnde bulundurularak hazırlanan 1961 Anayasası, "*Roma'daki gibi demokratik, aristokratik, ve monarŐik yonetim esas-*

larını birleştirmeye çalışan karma bir anayasadır".²⁸ Askerî ve bürokratik yönetim geleneğinin yaygın olduğu ülkemizde, demokrasiye geçtikten sonra yaşanan en önemli sorunlardan biri; seçilmiş siyasetçilere, iktidarda ne ölçüde yer verileceği olmuştur. Bu sorun, bugün bile tam olarak çözüme kavuşmuş değildir.

Siyasal kutuplaşma ve şiddet olaylarıyla karakterize olan 1970'lerin ardından gelen askerî darbe ve 1982 Anayasası, tipik bir kriz sonrası oluşumu yansıtıyordu. Siyaset alanı daraltılıyor ve siyaset, disiplin altına alınıyordu. Cumhurbaşkanı, halk tarafından seçilmediği ve herhangi bir yolla halka karşı sorumlu tutulmadığı halde; geniş yetkilerle donatılıyordu²⁹.

Türk demokrasisinin temsil söylemi, ağırlıklı olarak "millî irade" kavramı üzerine inşa edilmiştir. Özellikle 1980 sonrasında, bazı plebisit ve referandum uygulamalarıyla, "halk iradesi" kavramına da yer verilmeye başlanmıştır. Bu şekliyle Türk demokrasisi, liberal Anglo-Sakson modelinden ziyade; Cumhuriyetçi Fransız modeline daha yakındır.

Temsil esası bakımından da, ılımlı nispi temsil sistemine denk düşen bir modeldir. Türk seçim sistemine getirilen %10'luk ülke barajı; bu sistemi, İsrail ve İtalya gibi ülkelerde görülen barajsız, bariyersiz aşırı nispi temsil versiyonundan oldukça uzaklaştırmıştır. Bu nedenle son iki genel seçimde; önce MHP, sonra CHP ülke barajını aşamayıp meclise girememişlerdi.

Her şeye rağmen; özellikle 1990'larda, Türk demokrasisinin, liberal bir yapılanmaya doğru evrildiğini ileri sürebiliriz. Eski siyasetçilere uygulanan yasağın kaldırılması, insan hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı bazı yasaların yumuşatılması, özel radyo ve televizyonların açılmasına izin verilmesi ve basına uygulanan sansürün aralıklarla da olsa gevşetilmesi; söz konusu evirmeyi karakterize eden gelişmelerden bazılarıdır.

Soru 9: Küresel çaptaki üçüncü demokrasi dalgası, Türkiye'yi nasıl etkilemiştir?

Demokrasi dalgası, birçok kanaldan Türkiye'yi etkilemiştir. Bunların başında, Avrupa'daki uluslar arası kuruluşlar (Adalet Divanı, Af Örgütü, Birleşmiş Milletler, NATO gibi), uluslar arası rejimler (insan hakları rejimi, azınlıklar rejimi, mülteciler rejimi gibi), Avrupa Birliği ve onun çeşitli organları gelmektedir.

İkincisi, Yunanistan, Portekiz, İspanya gibi Avrupa'daki demokrasi-den uzak kalmış ülkelerin ve sosyalist devletlerin hızla demokrasiye geçme-

---

²⁸ M. Heper, "State and Society in Turkish Political Experience", Der: M. Heper ve A. Evin, *State, Democracy and the Military in Turkey in the 1980's*, Walter de Gruyter, Berlin-New York 1998, s. 7.

²⁹ Bkz. C. H. Dodd, "Political Modernization, the State, and Democracy: Approaches to the Study of Politics in Turkey", *State, Democracy and the Military in the 1980's*.

si, bir tür “çığ etkisi” yaparak Türkiye’nin demokrasiyi geliştirmesi konusuna daha fazla sahiplenmesine neden olmuştur.

Üçüncüsü, özellikle Körfez Savaşı sırasında Türk-Amerikan (ve NATO) ilişkilerinin yoğunlaşması ve uzun vadede kalıcı bir yapıya bürünmesi, Türkiye’nin liberal demokrasi yönünde ilerlemesi için bir motivasyon oluşturmuştur.

Dördüncüsü, global konjonktüre bağlı olarak Türkiye’nin iktisadî bakımdan dışa açılması ve içeride de özel sektörün güçlenmesi, liberal eğilimi arttırıcı ve güçlendirici bir etki yaratmıştır.

Beşincisi, globalleşme sürecine bağlı olarak Türk-Yunan Dostluk Derneği, Helsinki Yurttaşlar Derneği gibi NGO’lar, Türkiye’de sivil toplum hareketlerinin bir ölçüde güçlenmesini sağlayarak hükûmetleri daha demokratik tutumlar almaya zorlamıştır.

Ve nihayet Türkiye’nin, Avrupa Birliği’ne tam üyelik başvurusunda bulunması, uzun süre sonra adaylık statüsüne kavuşması ve Gümrük Birliği’ne alınması; Avrupa Birliği değerlerinin, hem Türkiye açısından bir referans çerçevesi oluşturmasına, hem de birliğin, özellikle insan haklarına saygı ve daha fazla demokratikleşme konusunda, talepkâr ve ısrarcı davranması için meşru bir zemin yaratmasına neden olmuştur. Hâlen, demokratik dalganın, Türkiye’ye en etkin olarak ulaşmasını sağlayan kanal budur.

Soru 10: Türkiye’de siyasal kültürle siyasal yapı arasında nasıl bir ilişki vardır?

Almond ve Verba’nın, siyasal kültür ile siyasal yapı arasındaki uyumu, istikrarlı bir demokrasinin önkoşulu olarak gördüklerini daha önce belirtmişik³⁰. Almond ve Verba, üç farklı siyasal kültür ve bunlarla örtüşen üç farklı siyasal yapı tespit etmişlerdir:

Dinsel siyasal kültür, merkezci olmayan geleneksel yapıya uygun düşüyordu. Bağımlılık siyasal kültürü, otoriter ve merkezci bir yapıyla uyuyuyordu. Katılımcı siyasal kültür ise, demokratik bir yapıya uyum sağlıyordu³¹.

Türk demokrasisine daha ilk bakışta, egemen siyasal kültürle egemen siyasal yapı arasında önemli uyumsuzluklar olduğu görülür. Kesintili de olsa, elli yıla varan çok-partili demokrasi tarihimiz; geçer not alabilecek bir demokratik siyasal yapının, Türkiye’de yerleşmesini sağlamıştır diyebiliriz. Siyasal yapı kavramını; bir toplumdaki siyaset sürecinin gerçekleşmesini sağlayan siyasî partiler, seçim sistemi, parlamento, anayasa, hukuksal ku-

---

³⁰ M. Duverger, *a. g. e.*, s. 90.

³¹ A. T. Kışlalı, *a. g. e.*, s. 118.

rumlar ve baskı grupları gibi formal araçlar arasındaki karşılıklı ilişkiler bütünlüğü olarak tanımlayabiliriz. Buna göre, Türkiye'deki siyasal yapının; kimi eksiklikleri bulunsa da, en azından demokrasinin hayata geçirilmesini engellemeyecek kadar gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Türk demokrasisinin yaşadığı sorunların çoğu, siyasal kültürden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de bağımlılık siyasal kültürü, sağ ve sol dahil tüm siyasal yelpazeye egemen gözükmektedir. İkinci olarak, dinsel siyasal kültür (radikal veya geleneksel), toplumda önemli bir ağırlığa sahiptir. Katılımcı siyasal kültür ise, ancak yeni yeni gelişmeye başlayan bir olgudur. Bağımlılık siyasal kültürü ile dinsel siyasal kültürün karakterize ettiği bir toplumsal iklimde, mütevazı bir demokratik siyasal yapıyı işletmek ve istikrara kavuşturmak kolay değildir. Siyasal partilerde ve öteki demokratik kuruluşlarda, lider kültürü, oligarşi ve benzeri antidemokratik olgular meydana gelmektedir.

Birleşmiş Milletlerin dünyada düzenli olarak yaptırdığı 'Dünya Değerler Anketi'ne göre; Türkiye'de siyasî kurumlara yeterince güven duyulduğu, vatandaşlarda yeterli düzeyde siyasal etkinlik duygusunun bulunduğu, siyasete olan ilginin ve siyaset hakkındaki bilginin demokrasiye engel olmayacak bir noktaya ulaştığı; buna karşılık, hoşgörü ve başkalarına güven duyma düzeyinin çok düşük olduğu anlaşılmıştır³². Bu da, demokrasinin en temel unsuru olan siyasal yarışmanın, kolayca dejenere olarak karşılıklı komplolara ve şiddete dönüşmesine neden olabilmektedir. Başkalarına duyulan aşırı güvensizlik nedeniyle, dernekler, sendikalar, gönüllü kuruluşlar ve öteki sivil toplum örgütleri demokrasiye katkı sağlayacak düzeyde gelişmemekte; hatta aralarındaki hoşgörüsüz, güvensiz ve centilmenliğe aykırı ilişkiler nedeniyle demokrasiye ayak bağı bile olabilmektedir.

Meclisten kanun çıkartmak, demokratik yasaları yürürlüğe koymak ve makul bir süre içerisinde formal demokratik bir yapı oluşturmak mümkün olabilir; ancak, siyasal kültürü değiştirmek o kadar kolay değildir. Bu nedenle, Türkiye'yi yöneten kadro ve kurumların, tüm siyasal toplumsallaşma araçlarını demokratik siyasal kültürün gelişmesine katkıda bulunacak şekilde kullanmaları gerekir. Böyle yapıldığı takdirde bile, siyasal kültürün gelişmesinde belli bir aşama kaydetmek yine kolay olmayacak ve uzun zaman alacaktır. Yaşlı-egemen, erkek-egemen, patron-egemen, ağa ve şeyh-egemen bir kültürü, demokratik, katılımcı ve eşitlikçi bir kültüre dönüştürmek; ütopyik olmasa bile, günümüz koşullarında ancak kısmen başarılabilecek bir süreçtir.

---

³² E. Kalaycıoğlu, *a. g. e.*, s. 50-51

Soru 11: Türk demokrasisinde farklılıkların temsil edilme düzeyi nedir?

Bir imparatorluğun kalıntıları üzerinde kurulan, Misak-ı Milli içerisinde bir ulus yaratma çabasıyla yoğrulan Türkiye Cumhuriyeti, daima, farklılıkların homojenleştirilmesi, “sınıfsız ve kaynaşmış bir toplum” yaratılması yolunu benimsenmiştir. Özellikle, son Osmanlı döneminde meydana gelen milliyetçilik akımları, imparatorluktan kopmalar ve ulus-devletlerin oluşması, hem kolektif cumhuriyet bilincinde; hem de bilinç altında farklılıklara karşı bir savunma ve temkin duygusunun yerleşmesine neden olmuştur.

Bugün dünyada, gerek ülkelerin kendi iç demografik dinamiklerinden; gerekse göç ve toplumsal hareketlilikten kaynaklanan yeni sosyalizasyon ve kimikleşme süreçleri ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda yeni oluşumları bastırıp, sistemin gerilim yüklenmesine neden olmak yerine; “*farklılıkların siyasallaşmasını toplumsal bir gerçek olarak kabul ederek, bu süreci ‘demokratik tarzda yeniden kuracak bir kimlik siyaseti’ geliştirmek*”³³ gerekmektedir. Bugün kimlik siyasetini, pek çok ileri demokratik ülke başarıyla uygulamaktadır. Hatta Hollanda ve Belçika gibi bazı Avrupa ülkeleri; bu siyaseti, göçmen işçilere ve çok farklı kökenlerden gelen yabancılara karşı da devreye sokmaktadır. Hem Hollanda, hem de Belçika; yabancılara, kendi içlerinde örgütlenerek sorunlarını ve isteklerini hükûmete örgütlü bir biçimde anlatmaları için, gereken siyasî ve maddî desteği sağlamaktadırlar³⁴. Türkiye’nin de, yeni oluşumları ve talepleri yok saymak yerine; onların da, temsil edilebilmesi için sistemde yer açması gerekir. Siyasal katılımın hem yelpazesi, hem de araçları çeşitlendirilerek güçlendirilmelidir.

Soru 12: Türk demokrasisinin önündeki başlıca engeller nelerdir?

Bugün için Türk demokrasisinin önündeki en önemli engel; adalet, hukuk, bürokrasi kurumlarının, etkili bir şekilde işleyerek halka yeterli güveni verememesidir. Toplumdaki hoşgörüsüzlük, başkalarının hak ve özgürlüklerine saygısızlık, yetkilerin suistimali, organize suçlar, yolsuzluk, adam kayırma gibi kriminal ve gayriahlâkî faaliyetler üst üste binince; devlete, siyasete ve tabi ki demokrasiye karşı bir inançsızlık ve güvensizlik yaratmaktadır.

---

³³ F. Keyman, “Radikal Demokrasi Kuramları: Türkiye ve Geç-Modern Zamanlarda Demokratik Yönetim”, *Defter*, No. 33, 1998, s. 207.

³⁴ Bkz. Y. Soysal, ‘Workers in Europe: Interactions with the Host Society’, Der: M. Heper, A. Öncü ve H. Kramer, *Turkey and the West: Changing Political and Cultural Identities*, I. B. Tauris and Co. Ltd. Publishers, London-New York 1993.

İkinci olarak, statü ve sınıflar arasındaki adaletsiz gelir dağılımı, işsizlik, yoksulluk gibi ekonomik yapıdaki derin bozukluklar; toplumda her zaman, sisteme karşı mücadele eden grupların oluşumunu özendirir. Bu ise, iktidar oyununun ve demokratik dayanışmanın centilmence geçmesine engel olmaktadır.

Üçüncüsü, siyasetçilerin oy ve destek kazanma kaygısıyla, rasyonel ve doğru politikalar yerine; popülist politikalar uygulamaları, Türkiye'nin çok-partili demokrasi tarihinin tamamına damgasını vurmuştur. Eğitim ve gelecek on yılları, devlet kurumlarında aşırı istihdam gibi popülist politikalar, toplumsal yaşamda karmaşaya ve kalitesizliğe neden olmaktadır.

Dördüncüsü, her türlü dinsel ve etnik aşırılık, demokrasinin varlığını ve gelişimini en azından potansiyel olarak tehdit etmektedir. Yalnız bu olguyu, kendi başına bir sebep olarak değil; yukarıdakilere benzer olumsuz koşulların körüklediği bir sonuç olarak ele almak gerekir. Tüm bu engeller, kuşkusuz tek başlarına da demokrasiyi tehdit edebilir; ama asıl tehdit, bunların hepsinin aynı anda ortaya çıktığı ve aralarında çapraz bağlar bulunduğu zaman kendini gösterir.

Soru 13: Türk demokrasinin önündeki başlıca fırsatlar nelerdir?

1980 sonrası gelişmekte olan ülkelerin demokrasileri, küreselleşmenin ve üçüncü dalganın yarattığı konjonktürde yükselişe geçtiler. Türk demokrasisi de, bu konjonktürün içerisinde ilk defa uzun bir süre doğrudan askerî müdahale ile karşılaşmadı. Bu ortamda, hem toplum; hem de siyasetçiler, yavaş yavaş bir tartışma ve uzlaşma kültürü edinmeye başladı. Bunun en belirgin örneği, on yıldır Türkiye'nin koalisyonlarla yönetilmesidir. Kısacası, demokrasinin, dünyada yükselen bir değer haline gelmesi ve küreselleşme yoluyla hızla yayılması; Türk demokrasinin gelişimi açısından önemli bir fırsat olmuştur ve hâlen de olmaya devam etmektedir.

Avrupa Birliği'nin genişleme sürecine girmesi ve Türkiye'yi adaylığa kabul etmesi, Türk demokrasinin atılım yapmasını sağlayabilecek bir fırsat niteliğindedir. Bu fırsat iyi değerlendirildiği takdirde, Türk demokrasisi önemli bir gelişme ve pekişme yaşayabilir.

Eski sosyalist ülkelerin hızla demokrasiye geçmeleri ve Türkiye'nin, belki İran hariç, diğer komşularıyla olan ilişkilerinin yumuşamaya başlaması; ülke içindeki havanın yumuşamasına ve devlet-toplum ilişkilerinin daha demokratik hale gelmesine zemin hazırlayabilir.

Sonuç

S. E. Finer, *The Man on Horseback*³⁵ adlı kitabında, askerî darbelerle siyasal kültür arasındaki ilişkiyi incelemiş ve gelişmişlik düzeylerine bakarak, dünyadaki siyasal kültürleri dört gruba ayırmıştır. Birinci grupta, en gelişmiş siyasal kültürler yer alır. Yalnızca ABD ve İngiltere'nin siyasal kültürleri, bu gruba girer. Birinci derecede gelişmiş siyasal kültürlerde, askerî darbeler ve dolaylı askerî müdahalelere rastlanmamaktadır. Bu kültürlerde askerler, en fazla bir kamuoyu aktörü gibi hükümetleri etkilemeye çalışırlar.

İkinci derecede gelişmiş siyasal kültürler, Almanya, İtalya, Fransa, Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleri, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde bulunur. Bu ülkelerde de, askerî darbeler pek rastlanmaz. Ancak, perde arkası manevralar ve benzeri yollarla askerler, hükümetleri yönlendirmeye çalışırlar.

Üçüncü derecede gelişmiş siyasal kültürler, Türkiye, Mısır, Pakistan gibi dünyanın çeşitli yerlerindeki gelişmekte olan ülkelerde görülür. Bu ülkelerde askerler, hem doğrudan; hem de dolaylı olarak hükümetlere müdahale edebilmektedirler.

Dördüncü ve en düşük derecede gelişmiş siyasal kültürler ise, Burkina Faso, Fildişi Sahilleri, Togo, Laos, Birmanya gibi çoğunluğu Afrika ve Asya'da bulunan ülkelerde görülür. Bu ülkelerde askerî darbeler, yaşamın doğal bir parçası gibidir.

Büyük ölçüde 1960'lı ve 70'li yılların görünümüne dayanan bu sıralama, bugün önemli ölçüde değişmiştir. Daha doğrusu, siyasal kültürler arasındaki gelişmişlik farkları, bugün de devam etmektedir; ancak, pek çok ülkenin sıralamadaki yerleri değişmiştir. Örneğin, hızla demokrasiye geçmekte olan eski sosyalist ülkeler, artık üçüncü ve dördüncü gelişmiş siyasal kültür kategorilerinde değil; ikinci dereceye yakın yerlerde dirler.

Özellikle, 1980 sonrası dönemde, Türk siyasal kültürü; üçüncü dereceden ikinci dereceye doğru tırmanışa geçmiştir. Bugün devletin yeniden yapılanması kadar, sivil toplumun durumu da önemlidir. Sivil toplumun en önemli sorunu; sağ-sol, lâik-antilâik gibi kamplaşmalara yatkınlığı dolayısıyla, demokratik sistemin kuralları konusunda kapsamlı ve kalıcı bir uzlaşmaya varamamış olmasıdır³⁶. Bu durumda, kamuoyunda yapılan demokrasi tartışmaları, okullara yeni yeni konmaya başlanan “demokrasi ve insan hakları”

---

³⁵ Bkz. S. E. Finer, *The Man on Horseback: the role of the military in politics*, 2nd edition, Westview, London 1988.

³⁶ H. Yılmaz, “Kamu, Kamu Otoritesi ve Habermas'ın Işığında Türkiye'yi Düşünmek”, *Cogito*, No. 15, 1998, s. 167.

dersleri, ezberlenerek tekrarlanan söylemlerin ötesinde bir şey üretememektirler³⁷. Etnik ve demografik yapısı ne olursa olsun; bugün hemen her ülkede, resmî ideolojinin dışına taşan pek çok farklılık ve kimlik söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle resmî ideolojiye; farklılıklara ve çok-kültürlülüğe açık bir nitelik kazandırmak gerekmektedir. Sonuç olarak; Türk demokrasisinin, kültürel yelpazede üst sıralara doğru tırmanmakta olduğunu ve yukarıda bahsedilen fırsatların iyi değerlendirilmesi halinde, bu tırmanışın daha da hızlanacağını tahmin edebiliriz.

---

³⁷ F. Birtek, “Bir Çağdaşlaşma / Çağdaşlaşmama Projesi: Bir Deneme”, *Cogito*, No. 15, 1998, s. 183.